

Jón Ólafsson - Sjálfsstjórn (1901)

Útgáfa 1.0 af rafræna skjalinu

Þetta PDF skjal er hluti afraksturs skönnunar á prentuðu eintaki af téðu riti. Markmið þessarar útgáfu er að veita almenningi færi á að eignast sitt eigið rafrænt eintak af því án endurgjalds.

Skjalið er upprunalega birt á vefnum <https://urlausnir.is>. Þar má finna rafrænar útgáfur hinna bindanna og verða nýrri útgáfur af skjölunum í boði þar.

Takmörkun ábyrgðar

Höfundur skjals þessa afsalar sér allri ábyrgð, að því marki sem lög heimila, vegna beinnar og/eða óbeinnar notkunar skjalsins sjálfs eða afurða sem af því leiðir. Þó að stefnt hafi verið að því markmiði að skjalið endurspegli sem best innihald upprunalegu bindanna er hvorki hægt að tryggja né ábyrgjast að það hafi tekist. Framangreint á einnig við um efnislegt innihald prentuðu eintakanna sem skönnuð voru.

Höfundaréttur

Höfundur skjals þessa álitur að hvers kyns höfundaréttur á prentaða eintakinu sé útrunninn.

Hvers kyns höfundarréttur sem höfundur skjalsins gæti hafa skapað sér til handa með skönnuninni sjálfri eða öðru framlagi sínu til sköpunar þess, skal vera meðhöndlaður í samræmi við Creative Commons Zero höfundaleyfið (CC0 1.0 Universal eða síðari útgáfa þess).

Ábendingar

Séu ábendingar um mögulegar úrbætur á skjalinu er hægt að koma þeim á framfæri við höfund þess.

Athugasemdir um þessa útgáfu

Skannað var eintak í vörslu Landsbókasafnsins (Íslandssafn).

Höfundur skjalsins: Svavar Kjarrval (svavar@kjarrval.is)

342.009491

Jón
60

SJÁLFSSTJÓRN.

EFTIR

JÓN ÓLAFSSON.

Tala flutt í Reykjavík 26. Nóvember 1901.

Hvað sjálfs-
stjórn er.

Hvað er sjálfsstjórn? Það kann að virðast einfaldlegt að bera slíka spurning upp, og því óþarfi að svara henni. En reynslan sýnir, að menn glæpast iðulega á að kalla það sjálfsstjórn, sem ekki er nein sjálfsstjórn.

Sjálfsstjórn þjóðar er það, að þjóðin sjálf (eða fulltrúar hennar, er hún gefur umboð til þess) ráði löggjöf sinni og fjármálum.

En þetta er í tvennu fölgð:

- 1., að ekkert verði að lögum án samþykkis þjóðarinnar og fulltrúa hennar; engar álögur lagðar á hana án samþykkis hennar, og engu af fé hennar varið án heimildar hennar.
- 2., að eigi verði við því spornað, að sérhvað það sem þjóðin hefir eindreginn og staðfastan vilja á, verði að lögum.

Báðum þessum skilyrðum verður að vera fullnægt, ef þjóðin á að geta kallast hafa sjálfsstjórn.

Sé að eins fyrri skilyrðinu fullnægt, þá hefir þjóðin að vísu lögbundið stjórn-
arfyrirkomulag, en engan veginn fulla sjálfsstjórn, að eins *nokkurn þátt* í stjórn sinni.

Sé síðara skilyrðinu einnig fullnægt, þá hefir þjóðin *fulla sjálfsstjórn*.

Hjá oss Íslendingum er að eins fyrri skilyrðinu fullnægt: vér höfum því lög-
bundna stjórnarskipun og nokkurn þátt í stjórn vorri, en *ekki* fulla sjálfsstjórn.

En sjálfsstjórn fær þjóð á þann einn hátt, að stjórn hennar sé í fullu samræmi við fulltrúa (þing) hennar. Með því einu móti verður 2. skilyrðinu, sem ég nefndi *×*
hér að ofan, fullnægt. Þá er ráðgjafastjórnin svo sem umboðsmenn og leiðtogar þingsins, og er það fyrirkomulag kallað *þingræði* og stjórnin þingræðis-stjórn.

Það er nú eðli sérhverrar þjóðar, sem fengið hefir lögbundna stjórn og haft nokkra hrið nokkurn þátt í stjórn sinni, að þrá meira — þrá fult sjálfsforræði. Það er því ekki að furða, þótt vér Íslendingar, og einkanlega þeir af oss, er kynst hafa sjálfsstjórn í reyndinni, þráum að fá fulla sjálfsstjórn; hitt væri furða og eins dæmi, ef vér þráðum það *ekki*.

Yfirlit yfir
endurskoðunar-
baráttuna.

Að hvaða takmarki hefir nú baráttan vor fyrir endurskoðun stjórn-
arskrárinnar stefnt þessi 20 ár, sem hún hefir yfir staðið? Hefir
hún stefnt að sjálfstjórn — að þingræði — eða ekki?

Að eins um stutt skeið. En ekki var það takmark hennar í upphafi, og ekki
hefir það verið takmark baráttunnar in síðari ár.

Frvv. 1881
og 1883.

Fyrst þegar endurskoðunin var vakin, fóru frumvörpin (1881 og
1883) að eins fram á að afnema það, að konungur hefði nokkurn ráð-
gjafa fyrir Ísland við hlið sér, annan en sérstakan skrifara á skrifstofu sinni (cabinetssekre-
tær), en þessi skrifari var alveg ábyrgðarlaus eins og konungur sjálfur, hvorki háður
ráðaneyti konungs eða nokkru þingi. Undirskrift konungs undir ákvarðanir um löggjöf
og stjórn átti að veita þeim gildi, ef konunglegur embættismaður einn (landshöfðing-
inn yfir Íslandi) ritaði undir með honum. En af því að landshöfðinginn átti að eiga
heimili á Íslandi, þá var honum ætlað að vera eins og þeytisþjald á ferðinni milli
Íslands og Danmerkur fram og aftur.

Það vakti ekki aðallega fyrir flytjanda frumvarpanna 1881 og 1883 (Bened. Sveins-
syni), að auka vald þjóðarinnar gagnvart konungsvaldinu, þingsins gagnvart stjórninni,
heldur hitt, að flytja stjórnina inn í landið, svo að hún væri kunnugri og gæti mætt á
alþingi, og sá hann eigi þá önnur ráð vænni til þessa. Hitt hirti hann ekki svo
um, að efla ráð þingsins, því að alt frumvarp hans sýnir það, að landshöfðinginn
gat orðið því engu síður ofjarl, en ráðgjafinn hefir verið oss til þessa.

Engu að síður má játa, að frumvörpin höfðu þarfan tilgang; því að ýmis verstu
mein og stærstu gallar á stjórnarfari voru stafa af því, að vér höfum danska dómsmála-
ráðherrann fyrir Íslands-ráðgjafa, að vér yfir höfuð höfum danskan ráðgjafa, og ráð-
gjafa, sem ekki mætir á þingi.

Því verður alls ekki neitað, að þekkingarleysi ráðgjafans á tungu vorri og
högum hlaut eðlilega að verða orsök til þess, að stjórnin gat ekki bundist fyrir nein
mál vor. Frá henni hefir því nær aldrei neitt frumkvæði komið að nýmælum eða
endurbótum (síðan Hilmar Finsen var landshöfðingi). Nema ef telja skyldi þessar
meistaralegu hrafnamáls þýðingar af dönskum lagaboðum, sem stundum eru lagðar
fyrir þing. Og mikið af starfi þingsins er unnið fyrir gýg ár eftir ár fyrir það að
ráðgjafinn mætir ekki á þingi.

Úr þessu var frumvörpunum 1881 og 1883 ætlað að bæta, og það mundu þau hafa
gert, ef þau að öðru leyti hefðu verið svo lögnð, að þau hefðu getað orðið að lögum.

Svo var þeim vitanlega einnig ætlað að bæta úr því meini, sem höfundur
þeirra um þetta leyti áleit af því stafa, að ráðgjafi vor sæti í ríkisráðinu.¹⁾ Að visu
hefir aldrei komið fram svo mikið sem nokkur sögusögn um það — því síður
meira, — að nokkur einasta tillaga Íslands-ráðgjafa hafi mætt nokkurri mótsþyrnu
eða tálmun í ríkisráðinu.

1) Áður hafði hann litið alveg gagnstætt á, og þótt það nytseamt oss og nauðsynlegt að
ráðgjafinn fyrir Ísland sæti í ríkisráðinu.

Frv. 1885—86. 1885 er svo borið upp á þingi nýtt frumvarp. Það gerðu þeir Ben. Sveinsson, Jón Ólafsson (ég) og Jón Sigurðsson. Við vorum allir þrír saman komnir hjá B. Sv., er við sömdum það. Við J. S. fengum B. Sv. til að hverfa frá því fyrirkomulagi, sem hann hafði haldið fram 1881 og 1883, en taka upp landstjóra-hugmyndina með ráðgjöfum. Ég vildi fá mörgum fleiri breytingum að komið til að auka ráð þingsins og einstaklingsfrelsið; en það var torsótt, því að B. Sv. vildi að sem minst væri breytt frá því frv., sem hann hafði borið fram 1881 og 1883. Hitt hygg ég síður hafa valdið, að hann hefði á móti sumum breytingunum í sjálfu sér. Með atfylgi Jóns tókst mér þó að fá inn ýmis ákvæði, er mér lék hugur á, t. d. ár-leg alþingi; að allir þingmenn væru þjóðkjörnir, en kosið til efri deildar með hlutfallskosningum; að enginn maður skyldi þurfa að greiða nein bein gjöld til neinnar annarar guðsdýrkunar, en þeirrar sem hann fylgdi sjálfur; o. fl. Þetta sinn tókst mótstöðumönnum mínum að bola mig frá kosningu í stjórnarskrárnefndina, og feldi nefndin úr flest þau ákvæði, er mér hafði tekist að fá inn í frumvarpið. Þó tókst mér að koma því til leiðar, að haldið var sérstökum kosningum til efri deildar, og síðar (fyrir aðstoð E. Ásm. og séra Ben. Kr.) að fá í e. d. sett inn þau ákvæði um kosningarnar til efri deildar, sem hlutu að leiða til hlutfallskosninga.

Aðalgallinn á þessu frv. var sá, að konungi var enginn ráðgjafi ætlaður, enda þótt honum væri ætlað að gera ýmis störf, t. d. skipa (og afsetja) landsstjóra, gefa honum erindisbréf, staðfesta þau lög, er hann vildi („konungur eða landsstjóri“), o. fl.

Brtill. J. Ó. Breytingartillögur bárum við upp nokkrir þingmenn við frv., t. d. um um bráðab.-fjárlög. að eigi mætti saman heimta skatt-gjöld til landssjóðs fyrri en fjárlög fyrir fjárhagstímabilið væru samþykkt af alþingi og staðfest; fyrirheiti um kviðdóma í sakamálum; ákvæði um að stjórnin skyldi leggja frv. um ráðgjafa-ábyrgð fyrir fyrsta alþingi, eftir að stjórnarskráin (endurskoðuð) öðlaðist gildi.

Þessum brtill. var öllum hrundið, og sýnir það ljóslega, að meiri hluta þingmanna var þá enn ekki áhugamál að tryggja rétt þingsins gagnvart stjórninni, eða þeim var ekki þörfín á því ljós orðin.

Frumvarp þetta var fyrsta endurskoðunarfrumvarp, sem fram náði að ganga á þingi; var samþ. 1885 og aftur á aukalþinginu 1886, en stjórnin synjaði staðfestingar.

Frv. 1887 Svo kom þingið 1887. Þá voru ýmsir nýir menn á þing komnir. Meðal þeirra nýju manna, er mest kvað að, tel ég þá Pál Briem og séra Sig. Stefánsson. Þeir o. fl. þingm. báru upp frv. til endursk. stjórnarskrár og tóku nú upp þau ákvæði um bráðabirgðalög yfir höfuð, að þau skyldi úr gildi falla, ef næsta alþ. á eftir samþykkti þau ekki.¹⁾ Að öðru leyti hafði frv. þetta sama galla, sem frv. 1885—86, að konungi var enginn ráðgjafi ætlaður. Þennan galla sýndi meiri hl. nefndarinnar í e. d. (Júl. Havsteen, Arnlj. Ólafsson og Jón Hjaltalín) glögglega fram á, og fundum vér margir, er frumvarpinu fylgdum, til þess, að þetta var aðfinning á

¹⁾ Til þessa hafði ég bent í ritgj. minni „um ráðgjafa-ábyrgð“ í Andvara 1881.

rökum byggð. — Þetta ár dró nefndin í e. d. málið fram í þinglok, svo að það hlaut að verða óútrætt.

Frv. 1889. | 1889 kemur í fyrsta sinni fram tilraun til að breyta stjórnarskránni á þann hátt, að eigi væri gengið of nærri rétti alrikisins; en jafnframt þó trygt þjóðinni jafnvel fyllra sjálfsforræði, en fyrri frumvörpin höfðu reynt að gera. Og sérstaklega kom þar fram skýr viðleitni til að færa stjórnarfyrikomulagið í þingræðishorfið.

Aðalatriði þau í frumvarpi þessu, eins og það var samþykkt í neðri deild alþingis, sem frábrugðin vóru frumvörpum fyrri ára, vóru þessi helzt:

Konungur skyldi hafa sér ráðgjafa fyrir Ísland, er ábyrgð bæri einnig fyrir alþingi. Þessi ráðgjafi *konungs* skyldi rita undir með konungi, það er til konungs kasta kom.

Eftir eldri frumvörpunum (B. Sv. frumvörpum) var alveg óákveðið, hvort konungur eða landsstjóri ætti að staðfesta lög o. s. frv. Þar stóð, að „konungur eða landsstjóri“ skyldi þetta gera. Nú var ákveðið, að „konungur lætur landsstjóra í nafni sínu og umboði framkvæma ið æðsta vald í inum sérstöku málefnum landsins, nema öðruvis sé fyrir mælt í stjórnarskrá þessari (sbr. 3., 6., 7. og 71. gr.)“. En í þessum greinum var ákveðið, að konungur tæki sér ráðgjafa, erskrifaði með honum undir þær ályktanir, sem konungur skyldi sjálfur gera samkv. 6., 7. og 71. gr. stjórnarskrárinnar (3. gr.); að hann skyldi skipa landstjóra (6. gr.); að hann mætti ónýta innan árs staðfesting landstjóra á lögum, er honum þætti viðsjárverð sakir sambands Íslands við Danmörku (7. gr.); að hann mætti gefa út bráðabirgða-lög milli þinga, ef brýna nauðsyn bæri til. Þó mátti „eigi gefa út bráðabirgða-fjárlög fyrir það fjárhagstímabil, er fjárlög eru samþykkt fyrir af alþingi“ (17. gr.); að konungur einn gæti staðfest breytingar á stjórnarskránni (71. gr.).

Á alþingi skyldi sitja 36 menn, 12 í efri og 24 í neðri deild. Efrideildarmenn skyldu eiga sæti í deildinni til sjötugsaldurs; stjórnin kjósa 4 þeirra fyrsta sinn, en síðan, er sæti yrði autt, átti n. deild að kjósa í það í hvert sinn mann úr sínum flokki, er setið hefði að minsta kosti á 2 reglulegum alþingum.

Stjórnin skyldi geta rofið neðri deild, en aldrei efri d.

Þetta frv. var samþ. með *öllum* atkv. gegn 2 (Gr. Thomsens og Jónassens lækni) í n. d.

Flutningsmenn frumvarpsins í deildinni vóru þeir séra Sigurður Stefánsson, Jón Jónsson frá Múla, Eiríkur Briem, Páll Briem og Þorvarður Kjerúlf.

Þess má geta um B. Sv. (sem það ár var forseti n. d.), að þótt hann vildi helst taka upp óbreytt frv. frá 1885 eða '87, þá félst hann þó að lokum á frv. *neðri* d. 1889, og var því alveg samþykkur. Það voru breytingar e. d., sem hann hataðist við, þá er þær komu fram.

Á frumvarpinu vóru gerðar nokkrar breytingar í e. d., en stefnunni haldið. Þarf eigi þeirra breytinga hér að geta, því að flestar þeirra vóru gerðar til samkomulags við ina konungkjörnu þingmenn, sem með því móti snerust til fylgis við málið;

en sárfaár þeirra voru þjóðkjörnum þingmönnum þar neitt áhugamál — síður en svo um ýmsar þeirra.

Þetta var í fyrsta sinn sem um það var hugsað alvarlega af vorri hálfu Íslendinga, að reyna að setja sig einnig í spor hins málsaðilsins, stjórnarinnar, og reyna að gera sér ljóst, hvað sanngjarnt væri að ætlast til að hún gæti gengið að, ekki eftir þeirri stöðu Íslands í ríkinu, sem vér vildum óska að væri, heldur eftir stöðu Íslands í ríkinu eins og hún nú einu sinni er ákveðin í stöðulögunum.

Í annan stað var það í fyrsta sinn og hingað til ið eina sinn, sem það kom fram, að *kjarninn* í óskum manna og kröfum væri *þingræði* — þingræðis-stjórn. — Þetta vakti ljóst fyrir helztu forvigismönnum „miðlunarinnar“ 1889, og má víða benda á það í þingræðum þeirra.

„Miðlunin.“ | Þessi stefna var kölluð *miðlunar*-stefnan eða *miðlunin*, og hefir síðan verið nefnd svo. Það er að því leyti heppilegt nafn og réttnefni, að tveir eru málsaðilar að öllum breytingum á stjórnarskrá vorri: annar er konungurinn með ráðaneyti sínu (ráðgjafanum fyrir Ísland), en hinn er þjóð vor, eða fulltrúar hennar á alþingi, og það vorum vér, mennirnir frá 1889, er fyrstir fórum að reyna, að koma báðum málsaðilum til að *skilja* hvor annan, með því að setja sig hvor í annars spor.

Og þegar tveim málsaðilum ber á milli um eitthvað, þá eru að eins þrír vegir til að útkljá ágreininginn. Einn vegurinn er hnefarétturinn; sá sem er máttarmeiri, sker úr eftir sínu eigin höfði, hvort sem hinum líkar betur eða ver. Án þess að fara neitt út í að meta kosti eða ágalla þessarar aðferðar, er nóg að minna á það hér, að í ágreiningnum milli vor og konungsstjórnarinnar erum það *ekki vér*, sem erum máttarmeiri, svo að til einskis kemur fyrir oss að hugsa til þessarar aðferðar frá vorri hálfu. — Annar vegurinn er sá, að vinna með *slægð*, með *brögðum*, með *hrekkevsi* — að vera það hygnari en hinn málsaðilinn, að maður geti vilt honum svo sjónir, að hann skilji ekki samning þann, er hann gengur að, og samþykki því af sljóskeygnum misskilningi það sem hann ekki mundi samþykkja, ef hann skildi, hvað hann væri að gera. En án þess að gera á neinn hátt lítið úr vitsmunum vor Íslendinga og stjórnhyggindum, þá get ég heldur ekki gert svo lítið úr vitsmunum og stjórnhyggindum stjórnarinnar, að ætla henni, að hún mundi verða leiksoppur í vorum höndum. Svo er þessi vegur dálitið viðsjárverður fyrir þann, sem er minni máttar, því að hann getur örvað hinn málsaðilann til, þegar hann áttar sig, að grípa til úrræða þeirra, sem sá máttar meiri hefir jafnan. — Þá er loks þriðja úrræðið: að málsaðilar reyni að sannfæra hvor annan með rökum, um það sem réttmætt er í kröfum hvors um sig. Og þá verður hvor um sig að reyna að setja sig í hins spor og reyna þannig að skilja ástæður hans. Þetta er sá æskilegasti og beztí vegur til að út kljá allan ágreining, og þau málalok, sem bygð eru á fullum skilningi beggja málsaðila og viðurkenning hvors um sig á því, sem hinn hefir til síns máls — þau ein úrslit er full von um, að haldgóð verði til langframa og geti leitt til

betra skilnings á þeim greinum, er siðar kunna upp að koma. Þessi vegur er því inn bezt fyrir *alla*, og inn *eini* tiltækilegi vegur fyrir þann, sem eigi getur treyst á mátt sinn og megin.

Þannan veg völdu miðlunarmennirnir 1889. Og að því leyti sem „miðlunar“-nafnið táknar þetta, er það réttnefni og heppilegt nafn.

En óheppilegt var það, að allmargir meðal almennings, sem ekki hirtu um að rannsaka málavöxtu eða skorti skilyrðin fyrir að kunna að meta þá, leiddust af miðlunar-nafninu til þess ósjálfrátt að hugsa sér, að miðlunarmenn hefðu viljað *slá af* frelsis-kröfum þjóðarinnar. Þetta varð miðluninni að fótakefli þá í bráð. En það var svo

Fr. 1889 frjáls- legast allra frv.	
---------------------------------------	--

mikil *fjarstæða*, að fyrirkomulag það sem fram á var farið 1889, er það *langfrjálslegasta*, sem nokkru sinni hefir verið fram á farið í allri vorri stjórnarbaráttu fyr eða síðar. Í engu frumvarpi hefir réttur þingsins (fulltrúa þjóðarinnar) verið jafn-örugglega trygður. En *það er kjarni alls frelsis, að trygt sé vald þingsins gagnvari stjórninni*.

En meinið er, að *þetta* hefir alt til þessa eigi verið nægilega ljóst þorra þjóðarinnar né fulltrúa hennar. En að það verði almenningi ljóst, það er lífsskilyrðið fyrir farsælum afdrifum stjórnarbaráttu vorrar.

Sé eins tryggilega gengið frá fjárveitingarvaldi þingsins, eins og gert var í frv. 1889, og það trygt, að stjórnin geti eigi gefið út bráðabirgðafjárlög, eins og þar var gert mjög hyggilega, þá getur *enginn* ráðgjafi lengi við völd verið í trássi við alþingi, án þess að drýgja ótvírætt stjórnarskrárbrót. Þar var þannig lagður öruggur grundvöllur undir þingræðis-stjórnaríar, og það tryggir ólíku betur *sjálfsstjórnar-rétt* landsmanna, heldur en það atriði út af fyrir sig, hvort þinginu óháður ráðgjafi sé búsettur í Kaupmannahöfn eða Reykjavík, sem nú er mest um ríft.

Að missa þannig sjónir á því verulegasta, því sem mest er undir komið og er grundvallaratriði alls alþýðlegs sjálfsforræðis, en einblína á atriði, sem í sjálfu sér eru minna verð, það er hrapalleg sjónvilla — missýning.

En þessi sjónvilla á sér eðlileg, söguleg rök.

Baráttu Jóns Sig- urðssonar	
-----------------------------------	--

Þegar Jón Sigurðsson, sem með *fylsta rétti* er afgoð þjóðar vorrar, hóf sína stjórnarbaráttu, þá varð hann að berjast fyrir að ná yfirráðum mála vorra úr höndum *Dana*-stjórnar í hendur sjálfra vör. Öll áherzlan í þeirri baráttu var því — og *hlaut* eðlilega að verða — á sambandi þjóðanna, sambandi Danmerkur og Íslands — á rétti Íslands gagnvart Danmörku. Hann lagði eðlilega næsta litla áherzlu á það, að tryggja rétt *almennings* (þegnanna) gagnvart stjórninni, ef stjórnin að eins væri *sérstök* fyrir Ísland.

Var um stöðu Ísl. í ríkinu.	
-----------------------------------	--

Honum var aðalatriðið að gera ína islenzku stjórn sem óháðasta út-lendu valdi (ríkisvaldinu). *Staða Íslands í alríkinu* var aðalatriðið fyrir hann. Og þetta var eðlilegt; það hlaut að ganga fyrir öllu öðru.

Þetta var sá hnútur, sem in danska stjórn og alþingi gátu aldrei orðið fyllilega samtaka um að leysa. En alríkisvaldið hjó hann í sundur með stöðulögnum 2.

Jan. 1871. Vitaskuld var J. S. aldrei ánægður með þau. En það sem honum þótti helzt að, þykir nú flestum tiltölulega lítið í varið. Lögin eru ekki löng — einar 7 greinar. 1. gr. er alveg samhljóða því sem alþingi hafði samþykkt. 2. gr. sömuleiðis. 3. gr. því miður sömuleiðis. 4. gr. sömuleiðis — 5. gr. var það sem menn voru óánægðir með: upphæð árgjaldsins frá Danmörku, og fyrirælin um. að þar með sé á enda kljæð öll eldri skuldaskifti ríkissjóðs og landsjóðs. — 6. og 7. gr. hefir enginn nokkrum sinni verið óánægður með.

Óánægjan með stöðulögin að efni til var því að eins um fjárskiftin. Satt að segja mun enginn setja það fyrir sig nú. Annað óánægju-efnið var, ekki efni laganna, heldur hitt, hversu þau urðu til. Því var það, að B. Sv. heitinn og stöku menn aðrir máttu ekki heyra orðað, að vitna til stöðulaganna í stjórnarskrárfrumvarpi, er alþingi ætti að samþykkja. Þeir álitu með því samþykkt af oss, hvernig stöðulögin urðu til. Nú munu væntanlega flestir komnir á þá skoðun, að engin slík viðurkenning liggi í slíkri tilvitnun, heldur að eins það, að menn viðurkenna, að lögin eru nú einu sinni til og hafa lengi í gildi verið, hvort sem þau eru löglega til orðin eða ekki.

B. Sv. barðist
fyrir sérstjórn,
en ekki sjálfs-
stjórn.

Þegar nú endurskoðunar-baráttan var vakin, þá var enn öll áherzlan lögð á *sjálfstæði* landsstjórnarinnar *gagnvart alríkinu*, en engin, alls engin á hitt, að gera stjórnina háða vilja landsmanna (þegnanna) eða fulltrúa þeirra á alþingi. Reyndar stóðu í frv. um

B. Sv. ákvæði um, að landshöfðingi (ráðgjafi) skyldi bera ábyrgð fyrir alþingi. En auðvitað eru slík ábyrgðarákvæði út af fyrir sig ekki harla þýðingarmikil, enda *getur* ráðgjafi, þar sem eigi er stjórn að eftir þingræðisreglunni, verið landi og þjóð in mesta meinvættur og niðurdrep um langan aldur, án þess að beinlínis sé auðið að sakfella hann með dómi að lögum. Svo hafa og ábyrgðarákvæði stjórnarskrár þá fyrst þýðingu, er jafnframt er tryggilega búið um fjárveitingarvald þingsins. En um það hirti B. Sv. ekki hót. Þegar meira að segja ég hafði fengið að setja inn í frumvarp okkar 1885 ákvæði í þessa átt, þá var honum svo lítið sýnt um þýðing þeirra, að hann lét leiða sig til þess í nefndinni að fella þau burt aftur. Að undanteknu ákvæðinu um ábyrgð landshöfðingja (ráðgjafa), gekk ekki nokkur ein af öllum hans breytingum í þá átt, að auka rétt og vald þingsins.

Með því sem hér hefi ég sagt, hefi ég sízt viljað neita því, að B. Sv. hafi haft fulla ástæðu til að leggja mikla áherzlu á það, að vér fengjum stjórn vorra sérstöku mála tekna að mestu leyti undan stjórn dansks ráðgjafa, sem kvaddur var til stöðu sinnar án nokkurs tillits til vor og vorra mála og látinn fara fra völdum án nokkurs slíks tillits. Það stendur í vorri nú gildandi stjórnarskrá, að Ísland eigi í sér-málum sínum að hafa „löggjöf sína og stjórn út af fyrir sig“. En þetta hefir Ís-Stj.skráin brotin á land ekki haft eitt augnablik enn síðan stjórnarskráin kom í gildi. oss í 27 ár. Vér höfum aldrei haft neinna ráðgjafa „út af fyrir oss“, — að eins brot úr einum inna dönsku ráðgjafa. Og þennan ráðgjafa eða ráðgjafabrot, sem vér

ekki höfum haft „út af fyrir oss“, af því að vér höfum ekki notið nema minni hluta af starfi hans og starfsmegni, höfum vér þó haft *enn minna* „út af fyrir oss“ af því, að val hans til ráðgjafa, vera hans í ráðgjafasessi og bratuför hans frá völdum hefir ekki á nokkurn allra minsta hátt verið miðað við hagsmuni vora og þarfir, eða við starf hans að vorum málum, heldur *alveg einvörðungu* við hagsmuni og þarfir alrikisins eða flokkaköstin í Danmerkur-riki.

Það er því alls ekki of djúpt tekið í árinni, þótt fullyrt sé, að stjórnarskrá vor hafi verið, frá því hún fyrst varð til og til þessa dags, og sé enn, brotin á oss, jafnvel að bókstafnum til.

Að miðlunar-frumvarpinu sleptu, 1889, hafa *tvær* tilraunir komið fram til að kippa þessu í lag að meira eða minna leyti. Önnur var tilraun Ben. Sveinssonar; hin tilraun Valtýs Guðmundssonar.

Aftur um frv. 1881 og 1883.	Eins og þegar hefir varið á vikið, fór B. Sv. fram á það 1881 og '83, að láta konung engan ráðgjafa hafa fyrir Ísl. mál, nema hvað landshöfðingi átti að skrifa undir með honum öll lög og ákvæði, er Ísl. varðaði, og skyldi skreppa á fund hans endur og sinnum snöggva ferð; en þess á millum skyldi konungur vera ráðgjafalaus. En taka skyldi konungur sér einka-ritara, eða privat-skrifara, sem skyldi bera upp málin fyrir honum, er landshöfðingi færi eigi á fund hans. Þessi ritari átti að vera ábyrgðarlaus og engum háður, nema konungi. Og þar sem hann átti jafnan að vera við hlið konungs, en landshöfðingi örsjaldan að sjá konung, og þá að eins í svip — því strengileg ummæli vóru um, að hann (landsh.) mætti ekki burtu vera úr landi nema sem sjaldnast og sem allra-styzt að brýn nauðsyn krefði, — þá var býsna-hætt við, og svona nokkurneginn sjálfsgefð, að hann hefði orðið landshöfðingja fullkominn <i>ofjarl</i> .
--------------------------------	--

Enn um frv. 1885—86.	1885 vildi B. Sv. ráða bótina með því, að gersvifta konung valdi til að velja sér nokkurn ráðgjafa nema með tvöfaldri kosningu. Konungur átti þá að vera ráðgjafalaus fyrir Ísland. En landstjóra átti hann að skipa hér, sem átti að velja sér ráðgjafa. Þó átti konungur að fá að leika sér að því að skrifa nafn sitt undir hvað sem hann vildi af lögum og stjórnarráðstöfunum, er Ísland snerti; en það vóru ráðgjafar <i>landstjórans</i> , er einir skyldu geta ritað undir með honum svo að gilt væri. Það var nú auðsætt, að þótt svo væri ákveðið, að konungur skipaði landstjóra og viki honum frá völdum, þá gat hann að eins gert þessa stjórnarathöfn, sem aðrar, með því einu móti, að ráðgjafar <i>landstjórans</i> rituðu undir með honum. ¹⁾ Ef landstjóri því hefði valið sér ráðgjafa nógu samhenda sér og trúa, þá var konungi eigi auðið við hann að losna meðan hann lifði, né að ráða neinu um eftirmann hans. Því að þótt landstjóri dæi, þá gat kgr. ekki skipað nýjan í
-------------------------	---

¹⁾ Útnefning ráðgjafa geta undirskrifað hvort heldur þeir, er frá fara, eða einhver þeirra er við tekur; en þetta gæti eigi átt við landstjóra; því að hans undirskrift ásamt konungi var jafn-þýðingarlaus, hvort sem það var sem verandi eða verðandi landstjóri.

hans stað, nema hann fengi einn að minsta kosti af þeim ráðgjöfum, er við völd voru, er landstjóri féll frá, til að rita með sér undir tilnefning nýs landstjóra. Ráðgjafarnir áttu að stjórna einir í landstjóra stað þar til er nýr var skipaður; þeir gátu

Konungur
af settur

því sett konungi stólinn fyrir dyrnar eins og þeir vildu. *Konungur var alveg afsettur með þessu fyrirkomulagi.*

Við þetta bætist, að ráðgert var, að konungur gæfi landstjóra heimild til að

Alríkið
varnarlaust
gagnvart oss.

undirskrifa lög í nafni sínu. Hve takmarkað sem þetta umboð hefði verið, þá ber vel að gæta þess, að engin sú tegund óyggjandi sér-mála vorra er til, er eigi *geti* gefið landstjóra og ráðgjöfum hans færi á að staðfesta lög, er stórlega misbjóði alríkinu eða jafnvel stofni því í vandræði og voða.

Enginn maður, sem ábyrgð bar gagnvart alríkinu, hafði vald til að hindra slíkt eða nema það úr gildi. Jafnvel þótt konungur ætti að undirskrifa sjálfur, þá getur konungur verið hjáni eða vitfirringur. Slíkt hefir víða fyrir komið, einnig í Danmörku.

Vitskerti
konungar.

Það þarf ekki að minna á Kristján 7., sem gerði hundinn sinn að kanseliráði og seldi alt konungsvald sitt í hendur þeim manni, sem var opinber friðill drottningarinnar og bjó til börnin fyrir konunginn — að minsta kosti eitt þeirra. Ekki þarf lengra að leita en til Friðriks konungs 7., sem lifði fram í vort minni, sem erum miðaldra menn. Hann var að vitni Madvigs og Holten's, og allra manna, sem hann þektu, vitskertur maðar allan sinn konungdóm.

Hvaða trygging getur alríkinu verið í undirskrift slíks manns, sem auk þess er ábyrgðarlaus?

Nei! Fyrirkomulag B. Sv. hafði þann kost, að það hefði sannarlega veitt Íslandi stjórn „út af fyrir sig“; það vantaði ekki. — En það hafði þann sama ókost,

Bjallan á
köttinn.

sem þjóðráð músanna, þegar þær ályktuðu, að hengja bjöllu um hálsinn á kettinum — það var óframkvæmanlegt! Enginn stjórn í nokkru landi mundi nokkurn tíma ganga að því, að veita nokkurum óaðskiljanlegum hluta alríkisins heimild til að fara svo með alríkið!

Það er, eftir náttúrlegu edli, alveg óhugsandi, að nokkur konungs-ráðgjafi í Danmörk muni nokkurn tíma rita undir slíka breyting á stjórnarskrá vorri.

Ekki meiri von til þess, en að kötturinn leyfi nokkurn tíma músunum að festa á sig bjölluna.

Kgr. verður
að hafa Ísl.-ráð-
gjafa í
ríkisráði.

Nei! Konungur verður að hafa ráðgjafa fyrir Ísland, sem gæti hagsmuna alríkisins gagnvart oss, situr í ríkisráðinu og ber ábyrgð gagnvart alríkinu eins vel og gagnvart oss, og verður því að heyra til alríkis-stjórn konungs, og, ef svo ber undir, koma til valda og

fara frá völdum með henni.

Valtýs frv. 1897.

Hin tilraunin, sem ég mintist á að gerð hefði verið, var tilraun Valtýs Guðmundssonar 1897. Hún var að eins fólgin í því, að ákveða, að konungur skyldi taka sér til ráðgjafa fyrir Ísland sérstakan mann, er eigi gegndi öðrum

ráðgjafastörfum, skildi og talaði íslenzku (þ. e. væri Íslendingur), mætti á alþingi og bæri ábyrgð fyrir því á stjórnarathöfnum sínum.

Ekki mundi þetta fyrirkomulag, þótt að lögum yrði, veita Íslandi stjórn fyllilega „út af fyrir sig“, þar sem ráðgjafinn sæti í ríkisráðinu, og yrði því væntanlega að fara frá völdum, hvenær sem nýr stjórnmalaflokkur í Danmörku kæmi til valda. Þó er þetta ekki alveg fullyrðandi, og að minsta kosti þó miklu nær, en nú; því að ráðgjafinn yrði þó kvaddur til að hafa ráðgjafastörf Íslands á hendi einvörðungu, og hann yrði miklu hæfari til fyrir *kunnugleika* sakir að fjalla um mál vor. Og eigi er *loku skotið* fyrir samvinnu milli hans og alþingis, úr því að hann á að eiga þar sæti. En þar sem hann var einn kjósandi helmingu þingmanna í efri deild, þá var honum í löfa lagið að fá aldrei þá þingdeild í móti sér í neinu máli. Og að ráðgjafi hiki ekki við að beita því valdi, það sýndi sig við síðustu konungskosningarnar

Bundið umboð
konungkjörinna
þingmanna.

1898, er stjórnin hafnaði öllum þeim þingmönnum sínum, er andvígir höfðu verið Valtýs frumvarpinu 1897, en lét ína nýju þingmenn, sem hún kaus, heita sér því fyrir fram að verða með frumvarpinu, er það kæmi aftur inn á þing. Ef nú t. d. sá landi vor, sem fékk Ísl. ráðgj. til þessa, yrði *sjálfur* ráðgjafi, mundi hann þá hika við að gera slíkt ið sama? Og væri kapp í málum, gæti ráðgj. auðveldlega kosið svo unga menn í efri deild, að n. d. ætti eigi kost 6 þingmanna, er allir væri jafnungir, og yrði þá aldursforseti þjóðkjörinn, og gætu inir konungkjörnu þingmenn þá kosið þjóðkjörinn mann fyrir forseta og ráðið lögum og lofum í deildinni. Einnig gátu inir konungkjörnu menn jafnan hindrað að fundarfært væri, og eins gat þriðjungur þingmanna í n. d., og hefði því ráðgjafinn $\frac{1}{3}$ neðri deildar á sinu bandi, gat hann ávalt hindrað öll málsúrslit, er honum vóru ógeðfeld — einnig í þeirri deild.

Rangár-samþykktin. | Úr þessu bætti nú að visu Rangársamþykktin, en hennar ákvæði vóru tekin upp í frv. það er samþykkt var í báðum deildum alþingis 1901.

Fr. 1901. | Með ákvæðum frumvarpsins síðastl. sumar var nú að visu engan veginn full eða næg trygging fengin gegn einveldi eða *ofveldi* ráðgjafans — síður en svo. En alt um það var þó svo mikil trygging fengin, að mörgum virtist nú áhorfsmál að hafna þessu fyrirkomulagi að sinni. Því að eigi verður því neitað, að úr mikils-

Kostir þess. | verðum ágöllum bætti það: trygði *sérstakan* ráðgjafa, að hann væri *kunnugur* (Íslendingur), að hann *mætti á þingi* og að hann bæri *ábyrgð* gagnvart alþingi. — Með þessu væri sérstaklega það unnið, að fá samvinnu ráðgjafans á þingi, og að hann *gæti* haft frumkvæðið að framfaramálum landsins. Með *góðum manni*, sem *viðurkendi þingræðisregluna*, gæti hér verið ákaflega mikill vinningur. En gallinn

Gallar. | hins vegar sá, að alveg væri undir hælinn lagt, *hvort* það yrði nýtur og góður maður, sem yrði ráðgjafi í hvert sinn, og engin trygging fyrir, að hann yrði alþingi að skapi. Því að þótt þingmenn gætu gengið í skrokk á honum og skammað hann, eins og forvinur minn Páll Briem amtmaður bendir á í 4. bl. „Norðurlands“, þá hefir það sýnt sig í Danmörk og víðar, að það hefir lítið hrifið.

Og auðvelt er að hugsa sér ráðgjafa, er svo vænt þætti um ráðgjafa-launin dönsku (12000 kr. á ári), að hann vildi heldur til vinna að láta skamma sig töluvert á þingi, en að sleppa þeim úr hendi sér fyrir eftirlaun ein, þótt rifleg séu (6000 kr.)

Skárra en ekkert. | En vitaskuld: vér værum, ef frv. síðasta þings yrði að lögum, í engu *ver* farnir, en áður, en værum að sumu leyti betur farnir. — Ef því hægri menn hefðu setið við stjórn, eða ef vinstri manna stjórnin, sem nú er, reyndist ófáanleg til að ganga að öðrum oss hagnafeldari breytingum, þá getur mér ekki hugur um blændast, að talsvert skárra, en ekki neitt, væri að fá það frv. lögleitt. *Það er mér óskiljanlegt, að nokkrum manni geti dulist.*

En fjarri fer, að þetta fyrirkomulag gæti heitið viðunanlegt til langframa, þótt það væri betra en alls ekkert í svip. Þá fyrst er stjórn vorri svo fyrir komið, að við megi una, er vér höfum stjórn „út af fyrir oss“ í öllum sérmálum vorum, þeim er eigi beinlinis snerta velferð alríkisins, og höfum jafnframt trygging fyrir því, að sú stjórn verði í *samræmi við vilja og óskir þjóðarinnar*, eins og hann kemur fram hjá fulltrúum hennar á alþingi.

Vér þurfum sérst. ráðgjafa, er ekki í stíji í ríkisráði. | Stjórn „út af fyrir oss“ höfum vér eigi, nema sérmálum vorum, þeim er eigi varða velferð alríkisins, sé stjórnað sér, af stjórn (ráðgjafa eða ráðgjöfum), sem er alveg óháð stjórn alríkisins, situr því eigi í ríkisráði Danaveldis og fer eigi frá völdum fyrir það, þótt stjórnarbreyping verði í alríkinu.

Og trygging fyrir því, að oss verði stjórnað samkvæmt vilja og óskum þjóðarinnar, fáum vér að eins með því, að trygt sé *til fullnustu* fjarveitingarvald þjóðarinnar, og betur búið um rétt konungs (eða stjórnar hans) til að gefa út bráðabirgða-lög

Fr. 1901. betra, en fr. 1897—99. | Frumvarp síðasta þings kvað svo á, að ráðgj. skuli hafa ábyrgð á stjórnarathöfninni; það sá og fyrir því (með fjölgun þjóðkjörinna þingm. í e. d.), að konungkjörnir þingmenn gætu eigi hindrað þjóðfulltrúana frá því að, reyna að koma fram ábyrgð á hendur ráðgjafa; enn fremur var þar ákveðið, að það nægði, að meira en helmingur þingmanna í hvorri deild mæti á fundum og greiði þar atkvæði. — „Með þessum ákvæðum hafa fjárráð þingsins einnig verið trygð *fullkomlega*“ segir Páll amt. Briem í „Norðurl.“, 4. tbl. þ. á. (14. bls., 2.

En ekki nægar tryggingar enn. | dálki.) — Meira þótti honum við þurfa 1889. Þá sá hann rétt, en nú missýnist honum; eða, sem ég ætla líklegra, hann hefir hér í fljótræði sagt meira, en hann vildi sagt hafa. Þessu orði „fullkomlega“ er nefnilega alveg ofaukið. Það er satt, að dálitla trygging er með þessu reynt að gefa. En engin *fullkomin* trygging er það. Síður en svo. Ráðgjafinn getur sagt: „Með því fé, sem þingið hefir veitt, vil ég ekki eða get ég ekki stjórnað. Þið hafið veitt ónógt fé; ég verð að hafa meira“. Og svo gefur hann út bráðabirgða-fjárlög. Hvar er svo tryggingin? Í ábyrgðinni? Þá er fyrst að sjá, hvernig henni er fyrir komið. En það er óséð enn.

Bráðabirgða-lög. | Nei! það verður að standa í stjórnarskránni, þar sem um bráðabirgða-lög er rætt, að bráðabirgða-fjárlög megi aldrei út gefa fyrir það fjárhagstímabil, sem alþingi hefir samþykkt fjárlög fyrir. Þinginu er sjálfrátt að lúka fjárlögum á þeim tíma, sem því er lögheimilt að eiga setu; og geri það þetta, og standi þessi ákvæði í stjórnarskránni, þá getur stjórnin *aldrei* gefið út bráðabirgða-fjárlög, nema með því að brjóta bein fyrirmæli stjórnarskrárinnar, svo að enginn dómstóll gæti dírft að sýkna hana.

Og vér þurfum enn önnur ákvæði um bráðabirgða-lög. Það er ekki nóg, eins og í stjórnarskránni stendur, að slík lög skuli ávalt „lögð fyrir“ næsta alþingi á eftir. Það hefir reynslan sýnt í Danmörku, að það má „leggja“ slík bráðabirgða-lög „fyrir“ þingið á þann hátt, að þingið fái eigi færi til að fella þau; og þá eru þau talin í gildi. Það þyrfti að minsta kosti að ákveða, að þau skuli lögð fyrst fyrir *neðri* deild, og það í þingbyrjun, en bezt væri að ákveða blátt áfram, að slík lög falli að sjálfsgöðu úr gildi, þá er næsta þingi lýkur, ef það hefir eigi samþykkt þau áður.

Ef þessar ákvarðanir báðar (um bráðabirgða-fjárlög og bráðabirgða-lög yfir höfuð) eru tekin upp í stjórnarskrána, þá — *þá fyrst* — er oss það trygt, að oss verði stjórnað samkvæmt vilja og óskum þjóðarinnar. Þá fyrst er oss *þingræði* trygt.

„Þá — en fyr ei — er bygt svo, að standi“.

Slík ákvæði sem þessi eiga að vera *hjátað* í stjórnarskrá vorri. Með þeim getum vér verið frjáls þjóð, þrátt fyrir aðra bresti á stjórnarskránni. Án þeirra erum vér það ekki og verðum aldrei.

Mótsagnir? | Menn munu hafa tekið eftir, að ég sagði áðan:

„Konungur verður að hafa ráðgjafa fyrir Ísland, sem gæti velferðar alríkisins gagnvart oss, situr í ríkisráðinu og ber ábyrgð gagnvart því eins vel og gagnvart oss, og verður því að heyra til alríkisstjórn konungs, og, ef svo ber undir, koma til valda og fara frá völdum með henni“.

Svo munu menn hafa tekið eftir, að ég sagði síðar:

„Stjórn út af fyrir sig höfum vér eigi, nema sérmálum vorum, þeim er eigi varða velferð alríkisins, sé stjórnað sér, af ráðgjafa eða ráðgjöfum, sem alveg eru óháðir alríkisstjórninni, sitja því eigi í ríkisráðinu og fara eigi frá völdum fyrir það, þótt ráðaneytisbreyting verði í alríkinu“.

Menn kunna nú að spyrja: Er þetta ekki hvað öðru gagnstætt? Er þetta ekki óleysandi mótsagna-rembihnútur?

Nei! Óleysandi er hnúturinn ekki.

Úrlausn hnútsins | En hann verður ekki, svo ég geti séð — og hefi ég þó hugsað um þetta mál jafnt og stöðugt í samfleytt 15 ár — leystur til hlítar nema á einn veg. Vegurinn er þessi: að konungur skipi hér landstjóra (eða jarl — jarl vildi Jón Sigurðson hafa!), og sá landstjóri hafi konungsumboð fult í öllum þeim málum, sem eru sérmál vor að lögum. Hann tak sér ráðgjafa, og undirskrift landstjóra og ráðgjafa veiti lögum staðfesting og öllum stjórnarráðstöfunum gildi, þeim er konungs nafn þarf til. En jafnframt hafi konungur ráðgjafa fyrir Ísland, er sitji í ríkisráði og beri ábyrgð bæði fyrir ríkisþingi og alþingi. Hann ritar með konungi undir skipunarbréf landstjóra og erindisbrjef, undir breytingar á stjórnarskrá vorri, og hafi lögheimild til að ógilda innan ákveðins tíma lög, er landstjóri hefir staðfest, ef *brýna nauðsyn* þykir til bera sakir *velferðar alríkisins*. Hann gæti í ríkisráðinu hagsmuna vorra í almennum málum.

Nægir hún oss? | En er nú þetta úrlausn á þessu vandamáli — úrlausn, sem báðir málsaðilar geta við unað: Ísland og alríkið?

Vér fáum með þessu móti *full* ráð einir út af fyrir oss yfir *öllum* sérmálum vorum undantekningarlaust, svo að þau koma alls ekki til afskifta dansks ráðgjafa né ríkisráðsins, — alt þetta með þeirri *einu* takmörkun, að ráðgjafi konungs fyrir Ísland getur tekið í taumana í móti, ef vér gerum nokkuð það, sem stofnað getur *velferð alríkisins* í vanda eða hættu. Og það verðum vér að játa, að engin von eða sanngirni er til, að alrikið vilji gefa sig svo varnarlaust á vora náð, að það heimili oss rétt til þess. Er nokkur sanngirni eða vit fyrir oss í að óska þess?

Ef ráðgjafi konungs misbeitir þessu valdi sinu, brýtur hann stjórnaukskrána og sérhver dómstóll *hlýtur* að dæma hann sekan og gerð hans ógilda. Óháðari en þetta get ég eigi séð hvornig vér gætum *hugsad* okkur að verða, meðan vér erum „óaðskiljanlegur hluti Danaveldis“. Og enginn Íslendingur hefir haft á móti, að vér séum það og eigum að vera það. Þau ákvæði eru svo orðuð af alþingi.

Nægir hún alríkinu? | Er alríkinu þetta næg trygging?

Ég fæ ekki séð, að það eigi rétt á meiru. Það er oss heitið og svo er lögskipað, að vér skulum hafa stjórn sérmála vorra „út af fyrir oss“. Alríkisvaldið hefir því engan rétt til neinna afskifta af þeim málum vorum, annara en þeirra, að geta varnað því, að vér með gerðum vorum stofnum því í voða eða vanda. Og þessu skilyrði er fullnægt með þessu fyrirkomulagi.

Ég hefi sagt, að ég hafi lengi hugsad þetta mál, og sjái enn eigi annan veg til þess að fá því skipað á heillavænlegasta hátt, en þennan eina. En ekki hefi ég fundið þetta upp, svo að eigi þarf mér sá hégómaskapur til að ganga að halda því fram. Það eru Bretar, sem hafa fundið fyrirkomulagið upp, og hefir það undantekningarlaust reynst vel hvervetna. — *Ekki* flutti ég það heldur inn á þing; það gerðu þeir séra Sigurður Stefánsson, Jón Jónsson frá Múla, séra Eiríkur Briem, Páll Briem, og Þorvarður heitin Kerúlf. Allir þóttu þessir menn *há* vitrir menn og góðir drengir, þótt *nú* heiti nokkrir þeirra á máli annars þjóðmála-flokks vors „afturhaldsmenn“, „stjórnarþótarfjendur“ og „nihilistar“, en hinir á máli hins flokksins „Hafnarstjórnarmenn“ og „föðurlandssvikarar“.

Mér getur því engin hégómagirni gengið til að halda þessu fram, heldur það eitt, að ég er sannfærður um, að þetta er eini vegurinn fyrir oss að þeim úrslitum málsins, sem bæði vér og alrikið megum vel við una. Ég hefi borið þetta undir og rætt þetta við þá menn, er ég hefi þekt vitrasta, reyndasta og bezta, bæði hérlendis og erlendis, bæði munnlega og skriflega, hvenær sem ég hefi færi til haft í öll þessi ár; og öllum þeim, sem ég hefi þannig borið mig saman við, hefir komið saman um það, að þetta mundi líklegasta leiðin. Vitaskuld hefi ég af hendingu átt tal við nokkra landa mína, sem ekki hafa verið þessu samdóma, en það hafa *ekki* verið vitrutsu, reyndustu og beztu mennirnir.

Inir ýmsu vegir. | Ég hefi hér mest talað um þessa stefnu af því, að ég er sannfærður um, að í þessa átt mun fara sá vegur til frekara sjálfsforræðis, heldur en farið var fram á í frv. síðasta þings, sem oss verður ger kostur á, ef hann verður nokkur, sem ég þykist hafa fullar ástæður til að vera viss um.

Ég veit, að Benedikts Sveinssonar frumvörpunum eða fyrirkomulagi þeirra, gengur engin stjórn að. En *skyldi* það verða, sem mér er óhugsandi, þá er auðvitað ekki áhorfsmál að pigga það. Það er ekki tilgangur minn, að letja menn til að ganga að því, ef þess verður kostur — svo stórvægilegir gallar, sem á því eru, einnig frá *vorri* hálfu. Hitt var tilgangurinn, að sýna fram á, að *ef* vér eigum kost á því

fyrirkomulagi, sem ég hefi mælt með, þá væri óðs manns æði að hafna því eða taka það ekki langt fram yfir frumvarp síðasta þings.

Tíumanna-frumvarpið, sem fram kom í sumar, þykist ég því síður þurfa langt um að tala, sem höfundar þess eru horfnir frá því sjálfir — ef hávaði þeirra hefir nokkru sinni fylgt því fram í alvöru í því skyni, að það mundi nokkru sinni verða samþykkt af þjóðinni.

Fyrirkomulag það, að ráðgjafi sé einn að eins og hér búsettur, hygg ég að *allir* sé samdóma um að óhugsandi sé, því að konungur væri þá mestallan tíma alveg ráðgjafalaus. Nauðsynina fyrir því, að konungur hafi jafnan ráðgjafa sér við hönd, hafa höfundar tímenninga-frvs. viðurkennt með því, að vilja hafa annan ráðgjafann í Höfn.

Fyrirkomulag það, sem ég heyri sagt, að einhverjir sé að ympra á nú og ég þykist hafa séð vikið á í einu dönsku blaði, það, að ráðgjafi sé einn og sitji hér, en feli inum *dönsku ráðgjöfum* að bera mál vor upp af sinni hendi fyrir konung í ríkisráðinu — það tel ég það versta og óhyggilegasta, sem ég hefi enn séð fram koma í þessu máli, — *miklum mun* verra, en fyrirkomulag tímenninga-frumvarpsins. Afleiðingin yrði sú, að mál vor yrðu í raun og veru lögð undir dönsku ráðgjafana, en ráðgjafanefnan hér yrði að eins nokkurs konar aðstoðar-ráðgjafi eða undir-ráðgjafi (*assistant secretary*, sem enskumælandi þjóðir kalla).

Loks sé ég eitt fyrirkomulagið enn nefnt í „Þjóðviljanum“ 22. þ. m. Ekki er það svo að skilja, að blaðið leggi það til eða mæli fram með því. Sem betur fer er það ekki; það nefnir það að eins sem „veg, ef til vill, sem komið gæti til álita.“ Vegurinn er sá, að hafa „tvo ráðgjafa, annan í Khöfn, en hinn í Rvík, *báða alveg jafnt setta gagnvart alþingi*, bæði að því er snertir ábyrgðina, kunnáttu í máli voru, skylduna að mæta á alþingi o. fl., og lannuðu þá Danir annan, en Íslendingar hinn.“

Ég fæ ekki séð, hvað unnið er við slíkt fyrirkomulag fram yfir það, sem frv. síðasta alþingis fór fram á. Báðir yrðu alríkis-ráðgjafar; því að það er og verður hver sá Íslands-ráðgjafi, sem í ríkisráði situr, hvort sem einn er eða fleiri. Hitt sé ég vel, að það er betra en tímenninga-frumvarpið. En auðvitað yrði sá ráðgjafinn, sem sæti í Höfn og hefði eyra konungs að staðaldri, sá sem meiru réði — yfirráðgjafinn. Vér fengjum *sömuleiðis* með því móti, er ég hræddur um, dansklaunaðan yfirráðgjafa, og íslenzk-launaðan undirráðgjafa. Kostnaðurinn, hvað laun snerti, yrði auðvitað líkur og við landshöfðingjadæmið nú (því að það embætti félli vitanlega úr söginni). En eftirlaunabyrðin yrði meiri, því að oftar mundi ráðgjöfum skifta en landshöfðingjum. Það væri nú ekki um að fást, ef nokkuð verulegt væri þá unnið með því. En ég sé ekki, að það yrði oss í neinu verulegu betra en frv. síðasta þings. — Ég tel auðvitað, að vér verðum að greiða þeim ráðgjafa, sem *vér* launum, sömu laun og eftirlaun, sem Danir hinum. Annars yrði þeir ójafnir gerðir. Og hvor ætti að vera forseti ísl. ráðaneytisins? Hvor ætti að ráða, hvor að víkja, ef þá greindi á? Kostnaðurinn við fyrir-
komulagið 1889.] Sumir horfa í kostnaðinn — eða látast horfa —, þá er um fyrirkomulag neðri deildar 1889.

Hver yrði nú kostnaðurinn?

Stakk eftir
vexti.] Ég skal reyna að svara því, en fyrst verð ég að segja það, að það er tími til kominn fyrir oss Íslendinga, að læra að sniða oss stakk eftir vexti í upphæðum embættislauna. Ekki svo að skilja, að ég vilji setja embættismenn vora á sveltalaun; ég veit og viðurkenni fyllilega, að verður er verkamaðurinn launanna. En hitt þykir mér óvitlegt apaspil, að vér, fátæklingarnir og smælingjarnir, einar 75—80,000 hræður talsins, skulum sniða laun embættismanna vorra

eftir mælikvarða annara auðugri og fjölmennari þjóða í útlöndum, í stað þess að sníða eftir efnum vorum og gjaldmægni, og eftir því, hvað það kostar að lifa hér, með þeim álbrotnu lifnaðarháttum, sem tíðkast hér hjá þjóð vorri, sem öll er í raun rétttri ein alþýðþjóð.

Sér í lagi er engin ástæða til að apa geypi-há ráðgjafalaun eftir Danmörku og öðrum sjálfstæðum ríkjum hér í álfa.

Noregur og ensku-
mælandi ríki. Í Noregi hafa ráðgjafar engan rétt til eftirlauna. Slikt ið sama er um öll þau ríki og þjóðir, sem á enska tungu mæla, í öllum heimsálfum, og hvort heldur sem eru konungsríki, lýðlendum eða þjóðveldi.

Engin ráðgjafa-
eftirlaun. Veit ég það, að það hefir komið fyrir í Noregi, að fátækum manni, sem verið hefir ráðgjafi, hafi verið veitt stundum eftirlaun, stundum biðlaun, þangað til auðið hefir verið að skipa hann í embætti eða launaða stöðu. En engan rétt hafa þeir til slíkra eftirlauna. Enda er það venjan í Noregi, að ráðgjafi, sem verið hefir embættismaður áður en hann varð ráðgjafi, heldur því embætti, er hann hafði, óveittu, svo hann geti horfið í það aftur, er hann fer frá, eða þá að hann fær annað embætti, sem laust er, veitt sér, er hann fer frá völdum sem ráðgjafi. Hér á landi má ráð fyrir gera, að ráðgjafar yrðu oftara hverju teknir úr embættisstéttinni, og er þá auðvelt að geyma embætti þeirra óveitt. Hvað ætti að vera því til fyrirstöðu, að embætti væri óveitt árum saman, en maður settur til að þjóna því? Var ekki stiftamtmanns-embættið æðsta embættið hér á landi áður en landshöfðingja-embættið var stofnað? Og svo langt man ég, að það stóð óveitt mörgum árum saman, t. d. næst áður en Hilmar Finsen fékk það. Og hafi svo mátt gera að skaðlausu við æðsta embætti landsins, þá ætti það að vera vandræðalaust með önnur embætti. — Kunnugt er mér um, að merkur stjórnmálarihöfundur enskur, er ritað hefir um stjórnháttu Breta, telur það sjálfsagt, að þingið brezkka mundi veita eftirlaun ráðgjafa, er þar færi frá völdum og væri svo fátækur, að hann þyrfti þessa til að geta lifað. En þó ég hafi nokkuð eftir því leitað, þá hefi ég eigi getað fundið, að það hafi komið fyrir á þessari öld — þó ég þori ekki að synja fyrir, að svo hafi getað verið, því að hér eru eigi nægileg bókleg gögn til að geta gengið úr skugga um það — en svo mikið er víst, að enginn maður hefir nú eftirlaun í þeim notum.

Í lýðlöndunum brezku og í Bandaríkjunum kemur slíkt aldrei fyrir, og þætti ekki takandi í mál.

Öðru máli að gegna. Þegar ég hefi átt tal um þetta við menn hér, mætir mér oft sú mótbára, að þetta sé ekkert að marka, því að í Englandi sé það að eins auðugir menn, er verði ráðgjafar.

Manna dæmi. Oft er þetta svo að visu, en eigi ávalt. Auðugri var Fox t. d. af skuldum, en af eignum. Og í lýðlöndunum og í Bandaríkjunum er það alls ekki svo. Ég hefi átt heima allmörg ár í Canada og í Bandaríkjunum, og veit það af persónulegri tilþekkingu, að þar verða stundum efnalítlir menn ráðgjafar. Ég hefi þekt bónda þar, sem átti góða ábúðarjörð og áhöfn á henni, en var jafnframt æðis-
skuldugur — mann, sem vér mundum ekki kalla meira en bjargálhamann, eða vart það, verða forsætis-ráðherra. Þegar hann fór frá völdum, hvarf hann aftur að búi sínu, eftirlaunalaus. Dómsmálaráðgjafi, sem verið hafði málaflutningsmaður, tók aftur upp súa fornu iðn, er hann fór frá völdum. Fjármálaráðherra, sem verið hafði korn-kaupmaður, byrjaði aftur sömu verzlun, þegar hann fór frá. Bónda þekti ég í Bandaríkjunum, sem hafði sveitaverzlun. Hann varð ríkisstjóri í einu af innum óháðu ríkjum, er mynda Bandaríkin. Ég var honum góðkunnugur, og hann sagði mér alt af hógum sínum. Þegar hann fór frá völdum, hvarf hann aftur í búðina sína og stóð

þar fyrir innan borðið eins og áður. Ég hef persónulega þekt öll þessi dæmi, og fleiri alveg samkynja þeim. — Enginn af þessum herrum beið neitt tjón við það að gegna stjórnarstörfum í nokkur ár. Þvert á móti! Þeir unnu bæði álit og traust manna við það.

Laun ráðgj. Ég held því, að það hyggilegasta fyrir oss Íslendinga væri, að veita
hjá oss. ráðgjöfum hjá oss engan eftirlaunarétt að lögum. Og ég ætla vér gætum látið oss nægja tvo ráðgjafa, og væru laun þeirra hæfilega sett 6000 kr. annars (forsætisráðherrans), og 5000 kr. hins. Það er hver maður fullsæmdur af slíkum launum hér á landi.

Ráðgjafi konungs fyrir Ísland kemur oss hér ekki við. Hann er í alríkisins þjónustu og á því að vera launaður af því, eins og *allir* ráðgjafar *konungs*. Landstjóri (eða jarl) er fulltrúi konungsvaldsins, og honum á því alríkið að launa að réttu lagi. Svo launar t. d. brezka alríkið vara-konungum sínum og landstjórum. — Ég ætla samt, að ef Danir vildu með engu móti launa landstjóranum, þá ætti ekki að gera það að neinu ágreiningsefni.

Ég skal nú ráðgera, til vonar og vara, að Ísland eigi að launa honum. Og þá er engin átylla til, að hann fái hærri laun, en landshöfðinginn hefir nú. Ég legg það að jöfnu, og sleppi því atriði.

Umboðsmaður Aftur er nauðsynlegt, að stjórn vor hér hafi umboðsmann í Höfn,
í Höfn. alveg eins og allar brezkar lýðlendar hafa hver sinn í Lundúnum. Hann reynir þar sem umboðsmaður stjórnar varrar að gæta hagsmuna lands vors í öllum sameiginlegum málum, brýna þá fyrir alríkisstjórninni (t. d. í samningum við útlend ríki). Ennig getur hann unnið ótal margt fyrir vora hönd landinu í hag, safn- að skýrslum og gefið skýrslur, haft vakandi auga á því í verzlun og öðru, er oss má varða, og gefið bendingar um það. Landstjórnin hér ætti að tilnefna hann með samþykki þingsins. Honum vil ég ætla 6000 í laun.

Áætlun. Útgjöldin verða þá þessi:

2 ráðgjafar, 6000 kr. og 5000 kr.	11,000	kr.
Ísl. umboðsm. í Höfn	6,000	—
3 skrifstofustjórar: 4000, 3600, 3000 kr.	10,600	—
3 yfirritarar (Fuldmægtige.) á 1200 kr.	3,600	—
3 skrifarar á 800 kr.	2,400	—
6% af 80,000 kr. (sem stjórnar-hús kostaði)	4,800	—
Rittföng, ljós og hiti	2,200	—
Dyravörður (húsgæzlumaður)	1,000	—
	41,600	kr.

Aftur mundi sparast:

2 amtmenn	10,000	kr.
Landfógeti	3,500	—
Landritari	2,000	—
Skrifstofufé amtmanna og landfógeta	3,600	—
In umboðslega endurskoðun	4,000	—
	23,100	kr.
Kostnaðarauki fyr. Ísland	18,500	—

Jafnast með 41,600 kr.

Ef alríkið launaði landstjóranum, spöruðust landshöfðingja-launin, 12000 kr., og yrði þá kostnaðar-aukinn einar 6,500 kr.!

En þó að þetta fyrirkomulag kostaði oss eigi að eins 18,500 kr., heldur jafnvel talsvert meira, þá getur það ekki verið neitt áhorfsmál fyrir oss að taka því.

Ef vér viljum ekki vinna það til að vera frjáls þjóð með sjálfstjórn, eða þykjumst eigi geta það, þá erum vér þess eigi verðir.

Flokkadeilurnar. | Þegar ég nú lit aftur til aðgerða síðasta þings og dóma þeirra er flokkarnir hafa felt hvor um annan, þá verð ég að segja, að mér þykir hvorugur flokkurinn hafa dæmt sanngjarnlega um hinn.

Minnihlutinn í sumar kallar sig „heimastjórnarmenn“, en kallar meirihlutann „Hafnarstjórnarmenn“. En þetta er að eins veiðibrellu-orð eða agn-yrði. Ég fortek ekki, að í minnihlutunum hafi kunnað að finnast örfáir menn svo vitsmunalega lítilsigldir, að þeir hafi trúað á þetta sjálfir. En það væri að misbjóða greind og vitsmunum þeirra vitsmunamanna og jafnvel stórgáfuðu manna, sem einnig voru í minnihlutunum, að ætla þeim, að þeir viti eigi betur; enda hafa mér vitanlega sumir þeirra aldrei látið sér þessi orð um munn fara. En ýmsir af þeim, sem þessum orðum beita, hljóta að skilja vel og vita, að þau eru rangnefni sem aðgreining á flokkunum; en það er blettur á vönduðum mönnum að beita tilefnislausum agn-yrðum eða veiðibrellu-orðum *mót betri vitund*, að eins til að reyna að fleka hugsunarleysi grunnhygginnna manna.

Báðir flokkar Hafnarstjórnarmenn. | Sannleikurinn er sá, að báðir flokkarnir eru „Hafnarstjórnarmenn“. Báðir vilja láta úrslit sérmála vorra fara fram í ríkisráðinu og liggja undir konung í Kaupmannahöfn — og það úrslit *allra* sérmála vorra, eins þeirra, sem í eigu snerta velferð alríkisins. Því að það er ekki undir *búsetu* eða *heimilisfestu* ráðgjafans komið, einni út af fyrir sig, hvort stjórn vor er Hafnarstjórn eða heimastjórn. Heldur er þetta komið undir því, *hvar aðalúrslit* mála vorra fara fram — og það verður eftir tilætlun beggja flokka í Höfn. Og svo er það komið undir því, hvort ráðgjafi sá, sem ræður úrslitum sérmála vorra, er embættismaður *Íslands* og situr því ekki í ríkisráði, eða hann er ráðgjafi *konungs* og situr í ríkisráði og er því embættismaður *alríkisins*, — og það átti ráðgjafinn að vera eftir tilætlun beggja flokkanna. „Hafnarstjórnarmenn“ eru þeir báðir. „Heimastjórnarmenn“ rétt nefndir eru þeir einir, sem vilja hafa hér landstjóra, og að *hans* ráðgjafi eða ráðgjafar stjórn málu vorum — ráðgjafi eða ráðgjafar, sem ekki sitja í ríkisráðinu og eru því ekki alríkisembættismenn eða alríkisstjórninni háðir.

„Landráðamenn“ og „stjórnarbótar-fjendur.“ | En þegar minnihlutinn kallar meiri hlutan „landráðamenn“ og meirihlutinn kallar hina „stjórnarbótar-fjendur“, þá verð ég að segja, að slík ummæli um mótstöðumenn sína og nöfn á þeim eru jafn-viðbjóðsleg af beggja hendi. Þó að ég liti til inna ógeðlegustu manna í báðum flokkunum, þá getur mér ekki eitt augnablik dottið í hug, að neinn þeirra *vilji* viss vitandi ættjörðu sinni illt. Að stefna sumra manna geti orðið og hljóti að verða ættjörðu vorri til tjóns og bölvunar, það get ég álitid og það get ég því sagt með góðri samvizku eftir því sem ég hefi frekast vit á; en að sá sé *tilgangur* þeirra — nei, aldrei! Ég hefi lesið í sögunni um niðinga, sem viljandi hafa svikið ættjörðu sína, en ég hefi aldrei — já, guði sé lof, ég hefi aldrei þekt nokkurn slíkan mann í lífinu, hvorki meðal landa minna né annara, sem ég hefi kynst. Og ég efa það, ég trúi því ekki — ég neita því, þangað til ég rek mig á það, að nokkur sá Íslendingur sé til! Og ég er viss um, að þeir sem hér bera mótstöðumönnum sínum á brýn þann niðingsskap, sem í nöfnum þessum liggur: „stjórnarbótar-fjandi“ og — „landráðamaður“, eða öðrum því líkum ummælum, — þeir trúa því ekki sjálfir á mótstöðumenn sína. Þetta eru einnig agn-yrði, veiðibrellu-orð, sem menn beita mót betri vitund.

„Afturhaldsmenn.“ | Þótt hvorir um sig kalli hina „afturhaldsmenn“, það læt ég vera; af því að það er ekkert lastyrði. Þó að samhugur minn fylgi því nær ávalt og því nær hvervetna í heiminum framsóknarmönnum, þá er ég eigi svo blindur né reynslulaus, að ég sjái eigi og skilji, að afturhaldið er í sjálfu sér eins nauðsynlegt eins og framsóknin. Hvorugt má annars án vera. Ef framsóknarþráin er byrinn, sem flytur skipið áleiðis, þá er afturhaldið líka seglfestan, sem heldur því á réttum kili, svo það kallsigilir sig ekki.

Illmælin. | En illyrðin, getsakirnar — hverju góðu eiga þær til leiðar að koma? Því eru menn að beita þessum óhreinu vopnum? Auðvitað til að gera mótstöðumenn sína hataða og fyrirlitna. Það vakir eitthvað óljóst fyrir mönnum, að með því móti muni menn geta æst aðra á móti þeim, og þar með til fylgis við sig. En slík vopn eru venjulega tveggjud og tvíydd, og raunin mun ávalt verða sú, að á endanum særa þau skaðsamlegar þann sem þeim heitir, en hinn sem þeim er beitt við.

Og menn sannfæra aldrei mótstöðumenn sína með slíku. Þvert á móti gera menn það örðugra að sannfæra þá — spilla því í rauninni fyrir sigri síns eigin málstaðar.

Hvar ég stand. | Skoðanir minar standa nú að því leyti til nær minnihlutunum, að ég hefji jafnan álitid frumvarp Dr. V. G. frá 1897 og 1899 alt of litilþægt, og ekki hættulaust — tvisýnt, hvort sá aðalkostur, sem það hafði, að koma ráðgjafanum inn á þing og að fá starfsmagn hans óskift, yrði meiri en sá ókostur, sem því gát fylgt, að gera hann að þeim ofjarli þingsins, sem bæri það ofurliða. En aftur stand ég meirihlutunum nær í því, að ég álit frumvarp það sem síðasta þing samþykkti, miklu hagkvæmara en frumvörpin 1897 og 99. Ég álit, að sé einskis frekara kostur að sinni, þá sé það rétt að samþykkja þetta frumvarp — þótt ég telji það neyðarúræði.

Á stjórnarsvari vænt. | En ég er einnig sannfærður um, að naumlega eða alls ekki anl. litið að græða. | getur til þess komið nú. — Ég veit að visu ekki, hvað það frekara er, sem stjórn vinstri manna vill veita oss, og ég býst ekki við að verða að neinu gagni fróðari um það við komu póstskeipsins, en ég er í kvöld. Af því að ég býst tæplega við, að stjórnin fari að hugsa út fyrir oss fyrirkomulag, meðan ekkert liggur fyrir henni um, hvað við getum sjálfir orðið ásáttir um að vilja. Fullri vitneskju um, hverju stjórmin vilji ganga að, get ég ekki búist við fyrri en ef ráðgjafinn kæmi hingað upp um þingtimann í sumar.

Báðum flokkum að kenna. | Og að stjórnin ekki getur sagt oss meira nú þegar, það kenni ég báðum flokkum þingsins um. Báðir hafa látið í ljósi, að þeir vildu „meira“, en það sem frv. síðasta þings fór fram á; en hvorugur flokkurinn hefir gefið stjórninni ákveðnar bendingar — því síður frumvarp — til að fara eftir.

Sendiför Hafsteins. | Minnihlutinn sendi að visu mann út á fund stjórnarinnar, en eftir því sem séð verður, hefir erindi hans verið það eitt, eða aðallega, að tjá stjórninni, með hve litlum og stopulum meirihluta frv. þingsins hafi verið samþykkt. Að hann hafi haft nokkurt ákveðið frumvarp eða tillögu um annað betra fyrirkomulag, er ekki að sjá, og hefir án efa varla getað átt sér stað, því að þá hefði hann birt það hér. hvað hann fór fram á. Það þyrftu menn þó að vita fyrir kosningarnar. — Ég er ekki meðal þeirra, sem tel för vinar míns hr. Hannesar Hafsteins neina uppreisn gegn þinginu eða neina óvinnu. Hann hefir sama rétt til að leita viðtals við stjórnina, til að hafa áhrif á hana, eins og Dr. V. G. hafði 1897 og síðar. Hann hafði þá ekki neinn meirihluta að baki sér. — En ég álit förina þangað til

ég sé rök til annars) vanhugsaða, tilgangslausa forsending, ráðna í of miklu fljótræði.

En ég láí fult svo mikið — eða meir — meirihlutanum á þingi, úr því að hann vill rýmri breytingar á stjórnarskránni, en frv. fór fram á, að hann þá ekki skyldi annað hvort senda menn á fund stjórnarinnar eða á annan hátt tjá henni, hvað meira hann vildi fara fram á, eða hvað hann áliti að tiltækilegt mundi að ganga að frá vori hálfu, og fá að vita, hvað langt stjórnin vildi ganga¹.

Þetta lá honum næst — sem meirihluta.

Það er þannig báðum flokkunum um að kenna, ef vér fáum ekki (sem varla er við að búast) að vita neitt ákveðið um það, hverju fyrirkomulagi á ráðgjafastjórn vorri stjórnin vill ganga að — hvort hún vill ganga að landstjórufyrirkomulaginu, eða að eins einhverju káki að nafninu til, sem engin heimastjórn er.

Vegurinn til sjálfstjórnar. | En þótt ég viti þetta eigi, þá veit ég annað. Ég veit það, að á óhugsandi er, að vinstrimannastjórnin, sem nú er við völd, synji annari breytingu á stjórnarskrá vorri — breytingu, sem hvorugur flokkurinn hefir dírft að fara fram á, — breytingu, sem óskiljanlegt er, að nokkur Íslendingur vilji eigi fylgja fram, — breytingu, sem er meira virði fyrir sannarlegt sjálfsforræði þjóðarinnar, heldur en jafnvel sjálft ráðgjafafyrirkomulagið að öðru leyti.

Trygging fjár-veitingavaldsins. | Þessi breyting kom fram á alþingi 1889, og fékk þá í neðri deild 18 samhljóða atkvæði (ekkert á móti), og í e. d. 10 shlj. atkv. (ekkert á móti). Þessi breyting er við 11. gr. stjórnarskrárinnar (um bráðabirgðalög). 1889 var 17. gr. í frv. þá svo hljóðandi: „Þegar brýna nauðsyn ber til, getur konungur eða jarl (landstjóri) gefið út bráðabirgðalög milli alþinga; þó mega slík lög eigi koma í bága við stjórnarskrána, enda falla þau úr gildi nema næsta alþingi á eftir samþykki þau. Eigi má gefa út bráðabirgða-fjárlög fyrir það fjárhagsstímabil, er fjárlög eru samþykkt fyrir af alþingi.“

Nauðsynleg-asta stj.-skrár-breytingin | Þessi breyting, í sambandi við þau ákvæði stjórnarskrárinnar, er heimila alþingi að eiga setu tiltekinn tíma (sem nægur er til að lúka fjárlögum á), leggur alla þungamiðju valdsins í hendur alþingi, því að alþingi getur með fjárlögunum gert hverri þeirri stjórn, sem eigi nýtur trausts þess og fylgis, allshendis ókleift að vera við völd. Með öðrum orðum: þessi ákvæði tryggja oss þingræðis-stjórn (parlamentaríska stjórn); en í því er öll sannarleg sjálfsstjórn fólgin. An þess er ekkert sjálfsforræði til.

Stjórnin sjálf-sögd að samþykka. | Ég játa það, að mjög líklegt er, að hægri manna stjórn hefði eigi samþykkt þessa breyting. En eins víst er hitt, að allir vinstri menn hafa þráð þessa breyting í Danmörku; öll tilvera vinstrimanna stjórnarinnar hvilir á þeirri frumreglu, sem orðbúning hefir fengið í þessari breytingu. „Það að vinstrimenn hafa tekið við völdum, þýðir það, að nú er þingræðisreglan inn leidd í Danmörk og mun aldrei þaðan hverfa héðan í frá,“ hefir eitt merkasta málagn stjórnarinnar sagt, og ráðherrarnir sjálfir hafa talað eins.

Hvernig er þá hugsandi, að sú stjórn hafi á móti þessari breyting í stjórnarskrá vorri? — Það er blátt áfram óhugsandi

Samtaka! | Veri nú allir samtaka í, að samþykkja þessa breyting í sumar, hvort sem þeir vilja — eftir atvikum — gera það í sérstökum frumvarpi eða innlima hana í nýtt frumvarp, ef nýtt frv. verður samþykkt.

Um þessa breytingu hefir enn enginn ágreiningur orðið. Allir flokkar standa

1) 10 dögum eftir að tala þessi var flutt, og hafði vakið mikla athygli í Rvík, samdi stjórn meirihl.-flokksins bréf sitt til ráðgjafans. — Höf.

óbundnir gagnvart henni — já, ekki að eins allir flokkar, heldur hver einasti þingmaður. Það eina sinni, sem hún var fyrir alþingi, var hún samþykkt með samhljóða atkvæðum í báðum deildum; engin rödd, ekkert atkvæði hefir til þessa dags verið greitt eða látið til sín heyra gegn henni.

Hversu andvígir, sem flokkar kunna að verða hvorir öðrum á næsta þingi — um þessa breyting ættu allir, hver maður, að geta orðið sammála.

Og að stjórnin, sem nú er við völd, samþykki hana, það eigum vér vist. Hana er oss því sjálfgefið að fá lögleidda.

Og án þess að gera litid úr neinni af þeim mikilsverðu breytingum, sem frá ýmsum hliðum hefir verið haldið fram, á stjórnarskrá vorri, þá *fullyrði* ég, og kviði því naumast að nokkur hygginn maður verði mér ósamdóma um það — að *þessi breyting er sú þýðingarmesta af öllum*.

Oss getur greint á um það, við getum, ef oss er ánægja í, rifist og skammast um það, hvert fyrirkomulag á skipun ráðgjafastjórnar vorrar sé heppilegast, hvort það sé einn ráðgjafi í Höfn, eða einn ráðgjafi í Reykjavík, eða sinn á hvorum staðnum; eða þá landstjóri með ráðgjöfum. En þótt vér mættum reyna hvert það fyrirkomulag, sem fram á hefir verið farið, þá mundi reynslan sýna oss, að ekkert af þeim tryggir oss fulla *sjálfsstjórn*, ef þessi ákvæði, er ég nú nefndi, vanta.

En hvernig sem ráðgjafa-fyrirkomulagið er, og búsetan, — þótt við yrðum að sæta því fyrirkomulagi, er *óhentugast* væri oss — ef vér höfum *þessar* ákvarðanir í stjórnarskrá vorri, þá höfum vér þó *sannarlega sjálfsstjórn*.

Og það er undir sjálfum oss komið að fá *þessa* breyting.

Öll vor barátta til þessa hefir verið fyrir sérstjórn, en ekki sjálfsstjórn.

Vér höfum til þessa hugsað að eins um það, með hverju móti líklegast væri, að ráðgjafi vor yrði fyrir oss eina, út af fyrir oss, og hversu líklegt væri að þjóð og þing gæti helzt fengið einhver *dálitil* áhrif á hann.

En þetta er ekki nóg. Það er ekki nóg að fá ráðgjafa eftir sinu skapi. Hitt er öngu minna vert, að *geta losnað við hann aftur*, þegar hann er ekki lengur að voru skapi. Það eitt tryggir oss *sjálfsstjórn*.

Það er til gamalt latínkst orð um *tækifærið*. Það er svona:

„Fronte capillata post est Occasio calva.“

Góður maður, sem nú er löngu dáinn, hefir þýtt það svo:

„Hentugt færi á höfði sér

hála skalli hnakkinn er,

hárið alt að framan ber;

í hann ei gripa dugir þér.“

Vér eigum máltæki fornt, sem kennir oss ið sama: *Taktu gæs þegar hún gefst!*

Óskastundin! Hver maður, hver þjóð, lifir einu sinni á ævi sinni óskastundina. Það vitið þér allir. Það er að eins undir því komið, að hitta á hana — gripa gæsina. Nú er óskastundin fyrir Ísland!

Ég tala hér í kvöld að eins til nokkurra hundraða. Ég vildi mér lægi svo hátt rómur, að ég gæti kallað, svo hvert mannsbarn á Íslandi heyrði til mín. Þá skyldi ég segja:

Landar mínir! Nú er *sjálfsstjórn* þjóðarinnar yður í lófa lagi. Viljið þér taka við henni? Eða viljið þér kasta henni frá yður?

Nú er óskastundin! Viljið þið ekki nota hana?

Getur nokkur *Íslendingur* verið í vafa um svarið?

